

LAZARUS VON SCHWENDI CSÁSZÁRI FŐVEZÉR

*„Ha a jót veszítjük el, semmi nem veszett el.
Ha a bátorságunkat veszítjük el, sokat veszítünk.
Ha a becsületünket veszítjük el, minden elveszett.”*
Lazarus von Schwendi

1522-ben született sváb földön a közép-biberachi Voralbergben. Apja Rutland von Schwendi, anyja a családnál szolgáló cseléd lány Apollonia Wenk volt. Mivel törvénytelen kapcsolatból született 1524-ben V. Károly császár törvényes gyermekké nyilvánította ami által nemessé és öröklőképessé vált. Az 1530-as évek elején Bazelben majd 1535 után Strasszburiban tanult. 1546-ban V. Károly szolgálatába lépett a felső-németországi protestáns birodalmi városok császári megbízottjaként. 1546-ban a regensburgi országgyűlésen a császár megbízott tárgyalójaként és helyettes közvetítőjeként vett részt. A schmalkaldeni háborúban ő felügyelte Szász Frigyes János, fogoly választófejedelem gothai és grimmens-teini várainak lerombolását. 1552-ben a császár megbízására szintén ő felügyelte Szász Móríc, Magdeburg polgárai el-

len végrehajtott kivégzéseit. Ebben az évben Metz város visszaszerzésére szervezett császári hadjáratban az uralkodó kíséretének tagja volt. Hadi érdemei elismerésül ekkor ütötték német birodalmi lovaggá. Részt vett a franciák ellen viselt háborúban. V. Károly 1556-os lemondását követően a holland hadseregben harcolt (1557 – Saint Quentin, 1558 – Graveling). Ekkor kötött barátságot Orániai Vilmostal, Egmont és Horn grófokkal és ismeretséget kötött Granvellel és Alba herceggel. 1561-ben I. Ferdinánd meg-

hívta osztrák szolgálatba és a császári haditanács elnökévé kívánta kinevezni de a tárgyalások kudarcral végződtek. 1562-ben szabadságolást kért II. Fülöp szolgálata alól. Ennek oka az lehetett, hogy Németalföldön szembe került a spanyol politikával és Granvellel. 1562–63-ban I. Ferdinánd megbízta, hogy felderítést végezzen a magyar határszakaszon. 1564-ben János Zsigmond erdélyi fejedelem megújította a háborút és egy újabb török támadás is fenyegette a birodalmat. A császár ismét meghívta Schwendit, aki ezt elfogadta de hogy vitát ne váltson ki távozása, két évet kért II. Fülöpötől az osztrákoknál szolgálatára. II. Fülöp annak fejében engedélyezte távozását, hogy a két év letelte után visszatér a spanyolok szolgálata alá. I. Ferdinánd próbálta rávenni II. Fülöpöt döntése felülvizsgálatára de halála megakadályozta az egyezséget. Utóda II. Miksa (Magyarországon: I. Miksa) fejezte be a tárgyalásokat s ennek eredményeként az 1564. év végén Schwendi már Bécsben volt. II. Miksa 1564. december 18-án az osztrák császári haderő magyarországi főparancsnokává nevezte ki és a török elleni védelem megszervezését és irányítását bízta rá. Az 1565–66. években elért katonai sikerei – János Zsigmond és a török ellen – Európa szerte nagy feltűnést és tiszteletet váltottak ki, hadvezéri hírnevét megalapozták. 1565 január elején Eperjesre ment mint a Szepességben lévő osztrák csapatok parancsnoka, hogy tisztét betöltse. Nehéz helyzetben vette át az irányítást hiszen János Zsigmond 1564-től kezdve elfoglalta Szatmárt, Nagybányát, Tokajt és több más helyet.

A török támadásra tavasztól számítani lehetett. Schwendi egy alacsony létszámú, rosszul szervezett és felszerelt fegyelmetlen haderővel találkozott. Mivel a magyar rendektől támogatást nem kapott így Bécsbe küldte felterjesztéseit a problémák orvoslására (toborzás, fizetés). Még kérelmének elbírálása folyamatban volt amikor 1565 januárjától megkezdte hadjáratait. 1565. február 4-én Tokaj ellen indított támadást. A 33 ágyúból záporozó tüzezségi tűz ellenére sem sikerült az első roham. Egy héttel később, február 11-én a második roham eredményeként a védők szabad elvonulás fejében átadták a várat. A 350 fős várórség 10 ezer aranyat és 4000 akó bort hagyott hátra. A vár provizora a fővezér lett. A várban vizsgálatot tartó királyi biztos azt jelentette, hogy míg a vár a katonák kezén lesz az uradalom nem hajthat hasznot a kincstárnak. Ennek oka az lehetett, hogy a javakat a sereg fenntartására fordította a fővezér. Meghódolt Schwendi előtt Szerencs, Szatmár, Nagybánya, Erdőd.

János Zsigmond március 7-én követeket küldött Schwendihez az előzetes béketárgyalások megkezdéséhez. Az 1565. március 13-án megkötött szatmári megállapodásban János Zsigmond lemondott a királyi címről, Bihar, Várral a máramarosi sóbányákat és Munkácsot átadta II. Miksának. A megmaradt területeket élete végéig megtarthatta de fiú utódai csak

Erdélyt örökölhették, s ha férfiágon kihal a család akkor Erdély visszakerül a Magyar Királysághoz. A megállapodást házassággal pecsételték meg. János Zsigmondnak feleségül kellett vennie II. Miksa hűgát, Johannát. Mint utóbb kiderült a megállapodással csak időt akart nyerni, mert a Porta biztatására visszavonta. Szeptemberben Hasszán temesvári pasa segítségével visszafoglalta Erdődöt, Nagybányát és Szatmárt. Szeptember 13-án Hasszán újabb fegyverszünetet kötött a kassai téli szállásra visszavonuló Schwendi-vel. Visszaadta Borosjenőt és Nagybányát.

1566. április 5-i császári jelentésében leírta, hogy a „semmirekellő”, „silány” német csapatok alkalmatlanok a török elleni harcra. Ezzel szemben viszont a magyar gyalogos és lovas katona, aki sokkal kevesebb fizetséget – előbbi havi 2, utóbbi 3 forintot – kap mint a német zsoldosok, sokkal vitézebbül küzdenek. 1566 májusában újabb török hadjárat indult. Közben János Zsigmond az 1565-ben török fogságból kiváltott Bebek Györggyel szövetkezett, kinek meg kellett támadnia Schwendi hadát. Erről maga a főkapitány is tudomást szerzett és támadást indított Bebek birtokai és várai ellen. A tavasz folyamán elfoglalta a szendrői várat, amit Bebek először alkuval próbált visszaszerezni. Schwendi egy követét fogságba vetette és közben a füleki béggel is tárgyalásokat kezdett egy esetleges fegyveres támogatásról, ami a főkapitány tudomására jutott. Így Bebek újabb támadásra számíthatott. Júniusban sikertelenül járt Schwendi Huszt elfoglalására tett kísérlete. A császár parancsára októberig kassai táborában kellett állomásoznia hadaival. János Zsigmond július végén megindult a felső-magyarországi osztrák kézen lévő részek ellen 16 ezer katonájával. Tokaj várát kezdte ostromolni, de Schwendi közeledtének hírére visszavonult. A császári haderő üldözőbe vette a visszavonuló sereget, viszont utolérni már nem tudta. Debrecennél vertek szét egy tatár, később Rimaszombatnál egy 4 ezer főből álló török – tatár csapatot. Utóbbiaktól gazdag zsákmányt szereztek.

Az év végén folytatta a hintapolitikát űző Bebek György birtokai elleni támadásokat. 1566. december 30-án támadást indított a Bódva-völgyében lévő Szádvár ellen. A 15 napi ostrom és sűrű ágyúzás után 1567. január 14-én elfoglalta a várat. Bebek feleségének, Patóchy Zsófiának és a várvédőknek szabad elvonulást engedélyezett. Az úrnő és kísérete a szomszédos Torna várában húzódott meg. Az ostromról január 17-én írt jelentést a várból II. Miksának. Február 12-től a munkácsi várat támadta. Tíz nappal később, február 22-én a védők kapituláltak. Másodszer is célba akarta venni Husztot, de császári parancsra a Szepességben kellett védelemre berendezkednie a török támogatást élvező János Zsigmonddal szemben.

II. Miksa június végén békekötési szándékkal, követeket küldött a Portához. 1567 októberében, látva a két nagyhatalom közötti közeledést, Schwendi kérte a császártól Magyarországról való visszahívását. A tárgya-

lások eredménye fegyverszünet, majd az 1568. február 17-én II. Miksa és II. Szelim között megkötött drinápolyi béke lett. A török megtartotta az 1552-es és 1566-os foglalásait. A habsburgok évi 30 ezer arany fejében megtartották a Királyi Magyarország területét, Erdéllyel helyreállt a béke.

1570. augusztus 18-án a speyeri szerződésben János Zsigmond elismerte II. Miksát az ország törvényes urának, lemondott a királyi címről. Beleegyezett, hogy a Szapolyai-ház kihalása után Erdély visszakerül a Magyar Királysághoz. Ezzel Lazarus von Schwendi magyarországi tevékenysége befejeződött.

1568-ban megkapta a császártól hohlenlandsbergi bárói kinevezését. 1568. október 29-én visszavonulását kérte. 1568–69 fordulóján császári parancsra egy utolsó szemlét kellett tartania a magyar határszakaszon, majd végleg hazatért német földre. 1569-ben a Frankfurti Képviseleti Napon altábornaggyá léptették elő. E ranggal birodalmi vezérezredesi minőségben a császárt helyettesíthette és katonai ügyekben egyik legfőbb tanácsadója lett. A német vallásháborúkkal kapcsolatban legfőbb célja, azok minél előbbi megszüntetése és a birodalomra veszélyt jelentő hatásainak megakadályozása. Óvott a németalföldi vallásüldözés átterjedéséről a Német Birodalomra, mivel ez tartós szembenállást eredményezne. Nem értett egyet a Bajorország által ösztönzött Landsbergi Szövetség kibővítésére Alba herceggel, mert csak a vallási ellentéteket élezné. Fontosnak tartotta a felekezetek közötti kölcsönös toleranciát, ami a birodalom egységét erősítheti. A különböző felekezetek közötti kiegyensúlyozott magatartása miatt sokan úgy vélték a protestantizmust támogatja. Azonban katolikus vallását soha el nem hagyta, annak lelkes híve maradt, amit alapítványaival támogatott. Vallási kérdésekben a túlzott ellenreformációs törekvéseket próbálta ellensúlyozni. Ez a magatartásformája a korszak jeles humanista gondolkodóiéval állítható párhuzamba. Magyarországon is Luther követőjének tartották. Neki tulajdonították a Hernád – völgyén a reformáció elindítását – azonban ezt nem igazolta semmi. Méliusz Juhász Péter és Károlyi Gáspár kieszközölték nála – miután zsinatot tartottak Kassán a Szentháromságról – az unitárius Egri Lukács börtönbe zárását. Ezzel bizonyára a protestantizmuson belüli belső vitákat próbálta olyan mederben tartani amivel megelőzhető egy újabb, a birodalom szempontjából sem kívánatos belső vallásháború.

A teoretikus

Nemcsak gyakorlati hanem elméleti téren is maradandót alkotott. Eleinte sokáig a török elleni offenzív, támadó harcmódot képviselte. 1566 tavaszán nyújtotta be emlékiratát a császárhoz melyben hadügyi reformokat és a német lovagrend katonai potenciáljának kiaknázását sürgette a török

ellen. */Kérdés a német lovagrend bevonásáról a magyar határ védelmére 1566./* Nézetét a rend Máltánál aratott török feletti győzelme támasztotta alá. Véleménye szerint a német lovagrend minden vagyonát és erejét jól és eredményesen lehetne alkalmazni a török ellen. Ehhez a legmegfelelőbb hely Magyarország lenne, ahol a határvédelem megerősítésében a rend áttelepítésével tartós védelemre rendezkedhetne be a birodalom. A meglévő magyar végvárrendszer átadásával, egy katonai iskola létrehozásával, a magyar és német nemesi ifjak hadi képzésével új parancsnoki réteget nevelhetne, kiket eredményesen lehetne alkalmazni a törökkel szemben. Észrevételeit egy újabb munkájában összegezte és a császár elé terjesztette. */Diskurzus és gondolatok a Szent Birodalom a mi szeretett Hazánk jelenlegi állapotáról és lényegéről. 1570./* II. Miksának tetszett a javaslat. Az 1570-es speyeri birodalmi gyűlésen felvetette, de a nehéz pénzügyi viszonyok miatt nem kapott felhatalmazást a kivitelezéshez. Schwendi a döntés nem tántorította el elképzelésétől. Tovább dolgozott reformjain.

1571-ben 74 artikulusból álló hadiszabályzata nyomtatásban is megjelent, mely alkalmas volt egy egységes haditörvénykezés bevezetéséhez. Eleinte a nemesség ellenállásán elbukott, mivel nemest és nemtelent egy igazságszolgáltatás alá sorolt. Később azonban a német és magyar katonaság egységes hadiszabályzatává vált kisebb változtatásokkal. Magyarországon már 1566-tól alkalmazta a gyalogos és lovas katonák egységes hadiszabályzatát. Meghonosította a táborigaznoki tisztséget, amit elsőként Wékey Ferenc töltött be. Schwendi hadiszabályzatát I. Lipót 1673-ban kisebb változtatásokkal – 60 pontban – a német hadsereg számára kötelezővé tette. 1703-ban magyar nyelvre is lefordították és a császári hadsereg egységes hadiszabályzata lett.

1575-ben a regensburgi császárválasztó gyűlés elé terjesztette 1570-es tervét, egy újabb emlékiratban. */Gondolatok, Miksa német – római császári fenségéről és másokról. 1574./* Javasolta az 1576-ban összeülő birodalmi gyűlésnek a német lovagrend alkalmazását a török elleni harcokban. Az 1576. június 25-én összeült regensburgi birodalmi gyűlésen a császár a magyarországi védelmi rendszer fenntartásához anyagi támogatást kért. A rendek jóváhagyásával megindult az országba a segélyek folyósítása. A drinápolyi béke után a sorozatos délvidéki és felvidéki betörések miatt nyilvánvalóvá vált, a törökkel nem lehet tartósan békében élni. A birodalom felismerte a tényt, ha saját országán kívül kívánja megállítani a török offenzívát akkor áldozatot kell vállalnia a magyar határvédelem kiépítésében. A döntéshez nagyban hozzá járult Schwendi helyzetértékelése, melyet 1576 szeptemberében egy emlékiratban foglalt össze. Az emlékirat lett a kiindulási pontja a törökellenes határvédelmi reformoknak és az 1577-es haditanácskozásnak. Kérte a magyar országgyűlés jóváhagyását Pápa, Kanizsa vagy

Győr átadására a lovagrend törökellenes céljaira, továbbá a visszafoglalt területek és azok jövedelmei a rend tulajdonába menjenek át. */Emlékirat a magyarországi végvidék rendjéről és a török elleni hadviselés módjáról. 1576 november 14./*

A zsoldoseregnek a népi hadsereggel való felváltását javasolta. Meglátása szerint a hajdúk – kiknek kiirtására még törvényt is hoztak – és a végvári katonaság sokkal vitézebbül és elszántabban harcolnak a törökkel, mint a birodalmi zsoldosok. A német népfelkelők fizetése a négyszerese egy magyar katonáénak. Az 1577-es regensburgi birodalmi gyűlésen még részletesebb tervvel állt elő. Alapvetése: a törököt csak egy állandó vitézi rend képes megállítani. A szerep a német lovagrenddé lenne és vagyoni helyzete ezt lehetővé is tenné. A rend újra bizonyíthatná katonai rátermettségét a keresztény Európa és Magyarország előtt. Újra ismertetni egy felállítandó hadi iskola alapítását a rend irányításával. A képzés az eddigi sikertelenségeket kiküszöbölve új irányvonalat, szellemiséget képviselhetne, mely a hadi sikerekben is megmutatkozna. Az új intézmény központjául Kanizsát jelölte meg. A három hónapja ülésező rendek a döntést elhalasztották. Nyomós érv szólhatott mellette, hiszen a német lovagrend képviselője a nagymester utasítása nélkül érdemben nem szólhatott hozzá a kérdéshez. A rend 1577. január 14-i ulmi ülésén, Bobenhauseni Henrik nagymester egyenesen a rend elleni támadásnak, vagyona megszerzési szándékának tartotta az indítványt. Véleménye szerint a felvázolt körülmények között a rendre a biztos pusztulás várna. Schwendi próbálta a korszakban elterjedt, Luther által hangoztatott vallásos meggyőződést is beépíteni elméletébe, mely szerint a török Isten büntetése. Osztotta e nézetet, viszont a sikert az ellenséggel szemben egy hosszútávú stratégia kidolgozásában látta. Feladatának tekintette azok megnyerését, akik semmit nem kívánnak tenni, csillapítani azokat, akik nagy hadjáratokban üznék ki őket és megnyerni azokat, akik ingadoznak. Szerinte az erkölcsi megtisztulás lehet a siker alapja. A meglévő birodalmi seregeket gyengének, alkalmatlannak tartotta. Erős fegyellemmel, egységes katonai rendtartással orvosolni lehetne a bajokat. Az állandó zsoldostoborzások, fosztogatások, zsoldoslázadások, pusztítások súlyos problémákat okoztak. Egy ilyen haderő nem veheti fel a versenyt az Oszmán Birodalommal. A szétagoltság helyett egy erős központosított birodalmat képzelt el jól képzett, modern, fegyelmezett, állandó birodalmi hadsereggel. Az 1578. április 12-re összehívott heilbronni tanácskozáson az álláspontok továbbra sem közeledtek. Schwendi elszigetelődött annak ellenére, hogy nézeteit módosítva a defenzíva mellett foglalt állást. Megnőtt a terv ellenzőinek a száma, kiket a spanyol király is támogatott. 1578. április 15-én a német lovagrend nagymestere közölte Rudolf császárral, hogy a rend nem hajlandó vállalni a Magyarországra telepítést. Schwendi csalódottan és bizonyos tekintetben kegy-

vesztetten vonult vissza a nagypolitikától, tervét azonban nem adta fel. Végrendeletében arról intézkedett, ha családja kihalna minden vagyona a német lovagrendre szálljon az alábbi feltételekkel: a magyar határon a török elleni védelemre fordítsa, építsen egy kórházat, mely a sebesült katonákat ápolja.

1584. május 28-án halt meg a Breisgauban lévő Kirchhofenben. Vagyonát lánya örökölte, aki révén tovább az oldalági örökösök kezére jutott.

Álláspontja szerint egy komoly hadügyi és határvédelmi reformmal sikeresen lehet gátat szabni a török támadásoknak. Gondolatvilágában közel állt a kortárs francia „politiques” irányzathoz, mely a békét erős monarchiával és a vallási ellentétek csillapításával képzelte el. Schwendi útmutatásai elutasításba ütköztek a birodalmi nemességnél, mert elért pozícióikból nem akartak engedni. A császár nem akarta a feszültségek továbbterjedését. A széttagolt birodalmat a választófejedelmek nélkül nem lehetett központosítani.

Anyanyelvén kívül beszélt latinul, franciául, spanyolul, magyarul, hollandul. A fentiek alapján egy széles látókörű és nagy műveltséggel rendelkező embert ismerhettünk meg, aki nemcsak a hadtudományokban volt jár-tas, hanem a korszak humanista emberképét is megtestesítette, annak ellenére, hogy hadfi volt. Vallási türelme, elméleti és gyakorlati katonai tevékenysége az utókor számára is példaértékű. Magyarországról hazatérve elzászi és bádeni birtokain meghonosította egy Tokajból vitt szőlőfajta termesztését, amit még ma is Tokay d' Alsacenenak neveznek. A szőlőtermesztés és bortermelés megújításával német birtokain gazdasági fellendülést ért el. A 16. század második felének magyarjai - akik csak Semmi Lázárnak neveztek – nyilván, mint a birodalmi érdekeket az elnyomást képviselő személyt láttak benne. Azonban „Sine ira et studio” a korszak egyik legjelentősebb katonája jelent meg Magyarországon az ő személyében.

Irodalom

- Bagi Zoltán Péter: Az 1594. évi regensburgi birodalmi gyűlés hadügyi rendeletei. Aetas, 2002. (Online kiadás)
- Barbarics Zsuzsa: Kéziratok Neue Zeitung – gyűjtemények. Századok, 2004., 1270.o.
- Ferencz József: Unitárius kis tükör. Kolozsvár, 1930., 31.o., (Online kiadás)
- Illésy János: Törekvések a német lovagrend meghonosítására Magyarországon. Századok, 1902., 240-241., 144-145.o.
- Illésy János: A Jász – kunság eladása a német lovagrendnek. Századok, 1905., 143.o.
- Istvánffy Miklós: A magyarok története. XXXIV. könyv. Kempelen Farkas Felsőoktatási Digitális Tankönyvtár (Online kiadás)
- Kelenik József: Lazarus von Schwendi emlékirata a török elleni védelmi rendszer magyarországi kiépítéséről. Századok, 2005., 969-977.o.
- Kenyeres István: A végvárok uradalmainak igazgatása és gazdálkodása a 16. században. Századok, 2001., 1352-1353.o.
- MOL Urbarium Conscriptioes 81 : 10 (a) 1565.
- Pálffy Géza: Katonai igazságszolgáltatás Magyarországon a XVI–XVII. században. Phd – disszertáció tézisei. Bp., 1998., ELTE, (Online kiadás)
- Perjés Géza: A „metodizmus” és a Zrínyi – Montecuccoli vita. Századok, 1961., 532.o.
- Peter Schmid: Lazarus von Schwendi. In.: Biographisch – Bibliographisches Kirchenlexikon. IX. kötet, 1995., 1235-1239.o. (Online kiadás, fordította: Kerekes Csaba)
- Schneider Alfréd: Lazarus von Schwendi az elzászi tokaji és a magyar hadiszabályzat. 2008.01.21., (Online kiadás)
- Századok.1872. Könyvismertetések, bírálatok. 395-401.o.
- Századok.1897. Tárcza. 654.o.
- Századok.1906. Történeti irodalom. 568-569.o.
- Századok.1908. 74.o.
- Századok.1988. Történeti irodalom. 707.o.
- Szilágyi: A magyar nemzet története. VII. fejezet (Online kiadás)
- Takáts Sándor: Műveltség-történeti közlemények. Századok, 1907., 824.o.
- Takáts Sándor: A kalauzok és a kémek a török világban. Századok, 1913., 402-403.o.
- Wittman Tibor: Bethlen Gábor mint hadvezér. Századok, 1951., 373.o.